

KINDA ISTVÁN

CSÁNGÓTELEP TÁRSADALMA ÉS KULTÚRÁJA

KIVONAT: A Kászoni- és a Felsőháromszéki-havasok találkozásánál, a Felsőháromszéki-medence felső, hegylábi peremére települt Esztelnektől további 10–12 kilométerre fenn a hegyekben, ahová az urak is csak szép időben jártak fel vadászni, az 1930-as években a Gyimesek túlnépesedett völgyeiből útnak induló, új otthonot kereső csángó családok találtak egy havasi részt, mely a megtelepedésre megfelelőnek tűnt. Ennek az Isten háta mögötti, a Torok-patak, Lassúág-patak, Székely út-patak által szabdalta, 1000 méter tengerszint feletti magasságot meghaladó területnek az alatt fekvő székely falvakban élő tulajdonosai az 1930–1940-es években még szívesen túladtak távoli, nehezen megközelíthető kaszálóikon, a gyepet, szőrfüvet vagy épp semmit termő lápos, mocsaras, palás helyeiken. Ezeket a gyimesi otthonkereső „jövevények” vásárolták fel olcsón, egy jobb élet reményében.

A havasi tanya „keresztlevelét” a Gyimesfelsőlokról 1935-ben érkezett első telepesek, Baczoni András és idős Baczoni János „állították ki”, létrehozva a vízvásalstón túl, ahonnan a patakok már Moldva felé szaladnak a bővizű Úz folyóba, Kovászna megye legkisebb települését, a hat évtizeden át saját állandó lakossal rendelkező Csángótelepet.

KULCSSZAVAK: csángó, kirajzás, Gyimes, pásztorkodás, falualapítás

1. Gyimesi kirajzások

A 20. század első évtizedeiben az Erdély és Moldva határán húzódó Gyimes nagy kiterjedésű, jó fűvű legelőkből és meredek kaszálókból álló domboldalai elérték a maximális kapacitást; e fölött már nem tudták a túlnépesedett völgy lakosságát és állatállományát eltartani, s az öröklődés révén egyre jobban elapózódott családi birtokokra érkező újabb és újabb nemzedékek kénytelenek voltak a kivándorlást választani.¹

Háromkút lakatlan völgye, mely a gyimesközéploki templomtól közel 30 kilométerre húzódik, az első világháborút követően kezdett benépesedni. 1920 táján az Unió Erdőipar által eladott birtoktömböt 40 csángó család közösen vásárolta meg. A völgyben lassan megjelentek a nyári szénagyűjtés idejére felállított ideiglenes szállások, majd azokat fokozatosan állandó lakhatásra alkalmas házak váltották fel, köréjük istállókat, csűröket emeltek, és kialakult egy stabil alapnépeség. Míg 1929-ben még csak 3 állandó család élt odafent, 1938-ban már 15 család élt életvitelszerűen és további 70 ideiglenesen – ez azt jelenti, hogy a forgalmas nyári hónapokban félezernél is több ember lakta a völgyet.²

A gyimesi csángók nemzedékek óta tartó sajátos életvezetése az állattenyésztésen, pásztorkodáson túl nemigen engedett teret más foglalkozás melletti elköteleződésnek – az állattenyésztéstől való részleges elszakadást és képzettségen alapuló ipari elhelyezkedést majd csak egy következő nemzedék valósította meg. Kirajzásuk iránya is lényegében újabb, pásztorkodásra alkalmas területek irányába történt, olyan közelebbi-távolabbi szomszédos székelyföldi havasokra, ahol nagy kiterjedésű, a székely gazdák által kihasználatlan, sokszor értéktelennek tartott erdei legelők voltak. Egyes becslések szerint a 20. század második harmadában három évtized alatt legalább kétezer gyimesi csángó szivárgott be – azaz vissza – Székelyföldre, valamint olyan távolabbi erdélyi térségekbe, ahol a helyiek nem szorultak rá arra, hogy a

1 Vámszer 1977a, 194.

2 Vámszer 1977a, 197.

nehezen elérhető és művelhető, elhanyagolt, olykor a terméketlenség határát súroló dűlőket használat alá fogják.³

Kevéssel beérő, takarékos életmódjuk miatt a gyimesi családok mostoha körülmények között is megteremtették a szükséges életfeltételeket. Mivel ott-hon, a Gyimes völgyében nem volt szokatlan a hegyek által körülzárt térben a nomadizáló, magányos életmód, nem idegenkedtek attól, hogy pásztorként fent a havason vagy az erdőkben, emberektől távol, a semmi közepén átmeneti szállást, majd fokozatosan állandó otthont teremtsenek.⁴ Volt, aki kezdetben csak bérbe vette a legeltetésre alkalmas birtokot, de legtöbbször, amint tehetette, meg is vásárolta azt. A határtalan havasokon a térbeli terjeszkedésnek nem volt akadálya, így a lehetőséget mérlegelő első telepések hamar rokoni, baráti családokat is átcsábítottak az „ígéret földjére”, a néhány száz méteres körzetben kialakuló szomszédságukba. Szívós munkabírásuk, kitartásuk és szorgalmuk rendre meghozta az első eredményeket: a kosarazással, trágyázással feljavított feltört legelőhelyek fokozatosan teret engedtek néhány alapvető gabona és kapásnövény több-kevesebb sikerrel történő meghonosításának, megtermelésének.

2. Csángótelep – Gyertyános

A Kászoni- és a Felsőháromszéki-havasok találkozásánál, a Felsőháromszéki-medence felső, hegylábi peremére települt Esztelnektől további 10–12 kilométerre fenn a hegyekben, ahová az urak is csak szép időben jártak fel vadászni, az 1930-as években a Gyimesek túlnépesedett völgyeiből útnak induló, új otthont kereső csángó családok találtak egy havasi részt, mely a megtelepedésre megfelelőnek tűnt.⁵ Ennek az isten háta mögötti, a Torok-patak, Lassúág-patak, Székely út-patak által szabdalta, 1000 méter tengerszint feletti magasságot meghaladó területnek az alant fekvő székely falvakban élő tulajdonosai az 1930–1940-es években még szívesen túladtak távoli, nehezen megközelíthető

3 Vámszer 1977b, 60.

4 Vámszer 1977a, 199–200.

5 Czégő 1970, 3.

kaszálóikon, a gyepet, szőrfüvet vagy épp semmit termő lápos, mocsaras, palás helyeiken. Ezeket a gyimesi otthonkereső „jövevények” vásárolták fel olcsón, egy jobb élet reményében.

A térség természetföldrajzi környezete egészen különleges. „A Lassúág vize a Gombásbérc és a Lassúág patakának összeömléséből keletkezik, olykor meanderben meanderezve, máskor rejtve, szétterülve a növényzet között folyik, innen a vízfolyás sebességére utaló, igen hangzatos elnevezés is. Valójában a hideg vizek, források biztosítanak életlehetőséget az alacsony hőmérsékletet kedvelő jégkorszaki maradványnövényeknek, éltetik a lápokat. Botanikusoknak mindeképpen paradicsom ez a vidék, ugyanis olyan ritkaságok találhatók itt, mint a harmatos hegyékessége, szibériai hamuvirág, kék csatavirág, háromlevelű vidrafű, kerek levelű harmatfű, fűzlevelű gyöngyvessző, tőzegeper stb.”⁶

A havasi tanya „keresztlevelét” a Gyimesfelsőlokról 1935-ben érkezett első telepesek, Bacsoni András és idős Bacsoni János „állították ki”⁷ létrehozva a vízvásalstón túl, ahonnan a patakok már Moldva felé szaladnak a bővizű Űz folyóba, Kovászna megye legkisebb települését, a hat évtizeden át saját állandó lakossal rendelkező Csángótelepet.⁸ A megtelepedettektől érkező hírek hatására nemsokára a Gyimesekből újabb családok indultak útnak, hogy szerencsét próbáljanak, s még a második világháború után is újabb családok érkeztek a fennsíkra.

„Az akkor sűrű erdőkkel borított térségben először kalibát építettek ideiglenesen, majd a nyár vége felé fenyőszálakból kör alaprajzú, földdel és fakérgel borított kúp alakú burdét. A következő években égetéssel, irtással kitágították a tanyájuk körüli helyet, hogy állatállományuk számára legeltetésre alkalmas területet nyerjenek.”⁹ Az erdőkben elszaporodott vadak nem kímélték sem a növényt, sem az állatot. A termést a vaddisznók, az állatokat a medvék dézsmálták. Ami mégis jövedelmező volt, megélhetést biztosított az itt élők számára, az az állattartás volt. A nagy, kiterjedt legelőket egészen az erdőig felnyúló

6 Mózses 2001, 25. A földrajzilag a Nemere-hegységhez tartozó területből 66 hektár 2007-től Natura 2000 élőhelyvédelmi terület.

7 Tófalvi 1974, 98.

8 Magyarai 1977, 2.

9 Pozsony 1990, 100.

kerítéssel vették körül. Ezeken belül legelt a ló, a szarvasmarha és a disznó, azon kívül csak a baromfi merészkedett.¹⁰ Nyáron szénacsinalással foglalkoztak, melyet lombtakarmánnyal is kiegészítettek. A férfiak különböző fakitermelő vállalatoknál dolgoztak, s fizetésük egy részét élelmiszerekben – lisztben, cukorban, sóban kapták kézhez. Az asszonyok és a leányok főként otthon, esetleg a lenti falvak némelyikében csemeteültetvényekben dolgoztak, és így egészítették ki jövedelmüket. Táplálékukat gyűjtögetéssel és vadászattal pótolták. Nyáron különböző ehető gombákat, gyógynövényeket, erdei gyümölcsöket gyűjtöttek, majd aszalással, füstöléssel tartósították.¹¹

A havasi tanyavilág a létrejötte utáni egy-két évtizedben *csángótelep*, majd *Csángótelep*, *Csángófalu* néven vonult be a köztudatba. A szomszédos Esztelnek római katolikus plébániájához tartozó családok lakhelyét az anyakönyvekbe is ezen a néven vezette be az emberélet nagyobb fordulói – keresztelésen, esketésen, temetésen – az odafenti helyszínen szolgáló plébános. 1966-ban azonban egy új településnév jelent meg az anyakönyvekben és a hivatalos dokumentumokban: *Gyertyános*. A szocialista közigazgatás ugyanis az 1960-as években már önálló faluként jegyezte a telepet, s a névadó bizottság önkényesen Gyertyánosnak keresztelte, ez állt a falutáblán is, bár gyakorlatilag semmi köze sem volt a gyertyánhoz, az nem él meg ilyen magasságban. Az itt élők is csak a külvilág követeitől tudták meg, hol is élnek ők valójában, hisz ők mindvégig úgy tudták, hogy Lassúágban vagy Csángótelepen van a hazájuk.¹²

A kis település az 1960-as években élte virágkorát. Egyes visszaemlékezők szerint 18 család lakott odafent, mások 24 házszámra emlékeznek. Tény, hogy a Bacsoniak, Tankók, Bodorok, Ambrusok családjainak telkei egy-egy tömbben, egy-egy patakvölgyben helyezkedtek el. Az 1950-es években önerőből iskolát építettek gyermekeik számára, az oktatáshoz a tanerőt Esztelnekről kérték. A néhány évente egymást váltó tanítók közül az „esztelneki tanítónő”, Bálint Ibo-lya két ízben összesen több mint 10 évet tanított odafent. A települést 1970-ben meglátogató sepsiszentgyörgyi újságíró, Czegő Zoltán az iskolát ekként mutatta

10 Lackovits 1995, 62.

11 Bővebben lásd Pozsony 1990, 100–102.

12 Sylvester 1993.

be: „Az iskola egyetlen tanteremből s a tanító szobájából áll. A szoba hideg így egy órakor, hétfőn, mert most érkezett a tanító. Hétfőn jön, szombaton megy Vass Zoltán Esztelnekre. Egy hétre való cigarettát pakol ki, táskarádiót. Az ágy alatt – egy fejsze... Három éve tanít, télen is egyedül jár ki. Mondja, néha az ajtót sem lehet kinyitani a hótól, s ő egyedül jövőget fölfelé. Ezért tanít hétfőn délután, mert hajnalban elindulni Esztelnekről – nem bátorság, hanem vakmerőség. A három osztályban: I., II. és IV-ben összesen nyolc gyermek tanul, egy szobában. A tanterem egyik harmadát egy kis színpad foglalja el. Ott lehet műsort tartani. Jobban hiányoznak viszont az iskolából a szemléltetőeszközök. Ezeknek a tanyai gyermekeknek még a tankönyv látványa is csoda, a képeken számukra elképzelhetetlen gépek, városok, templomok, öltözékek, épületek láthatók, melyekről semmi előzetes tapasztalatuk nincs. Ha valahol szükség van az iskolai szemléltetőeszközök fokozott használatára, akkor a tanyákon a leginkább, ahol tabula rasa gyermeklelkek ágaskodnak az értelem felé.”¹³

Az 1960-as években azonban a modernizáció életvitelük újragondolására készítette a tanyán élőket. Az Esztelneken megalakult kollektív gazdaság, a beszolgáltatási kvóták szorítása és a szaporodó ellenőrzések a földterületek és az állatállomány kontroll alá vonását eredményezték, és lényegében a megélhetés szélére sodorták a csángó családokat. Mindeközben a csángótelepi iskolát elvégző, az Esztelneken, majd a Kézdivásárhelyen továbbtanuló fiatalokat elcsábították a városok, Kézdivásárhely, Sepsiszentgyörgy, Brassó ipari vállalatainak könnyebbnek ígérkező munkalehetőségei. A gyermeklétszám csökkenése miatt a településen megszűnt az alsó tagozatos iskola, s ez a körülmény a költözést fontolgató gyermekes szülők döntését nagy mértékben elősegítette. A fiatalabbak Kézdivásárhelyen ipari vállalatoknál kaptak munkát, s tömbházakba költöztek. A középkorúak az immár ismerősök – keresztszülők, tanyaszomszédok, kuncaftok által lakott a szomszédos Esztelnekre és Kurtapatakra húzódtak le, ahol főleg pásztorkodással kezdtek foglalkozni. Az idősek közül többen fokozatosan elhaltak, s odafent, a telepen temették el őket.¹⁴

13 Czegő 1970, VI, 3.

14 Pozsony 1990, 100–102.

A telep utolsó lakója Tankó Imréné Farkas Erzsébet volt, aki 1996-ban, 86 éves korában hagyta el a fennsíkot. Pozsony Ferenc néprajzkutató az 1980-as években több ízben is meglátogatta a zordon havasok közt egyedül élő özvegyasszonyt. Ő akkor így látta a helyzetet: „Az 1980-as évekre már csak egy állandó lakosa maradt Gyertyánosnak, Tankóné Farkas Erzsébet. Négy lánya – Annus, Teréz, Ilona és Ágnis – Kászonban, Esztelneken és Kézdivásárhelyen alapított családot. Hetente egyszer több mint 10 kilométert gyalogolva látják el édesanyjukat élelmiszerekkel, aki 77 évesen még két fejőstehenet eltart. Egymagában él a Keleti-Kárpátok bércei között téli hóviharakban, tavaszi és őszi esőzések idején, amikor a telep megközelíthetlenné válik, s az utolsó emberi lélek is több mint 10 kilométerre található.”¹⁵

Az egykori lakosok leszármazottjai napjainkban szétszóródva élnek a környékbeli településeken. Csángótelep/Gyertyános kapcsán ahány korábbi újság-cikk, esszé, szaktanulmány, helyszíni vélemény, visszaemlékezés – annyiféle adat, statisztika. Kutatásunkban ezek közt szerettünk volna meghatározott módszertan szerint rendet tenni, valamint a felkutatható írott források alapján megrajzolni az egykori település társadalomnéprajzi és gazdaságtörténeti képét.

3. Csángótelep az emlékekben

Kutatásunkban olyan Esztelneken élő emberekkel készítettünk interjúkat, akik odafent születtek vagy fent éltek Csángótelepen, és akik *lenti emberként* jól ismerték a telepi életet. A beszélgetések során megpróbáltatásokból, örömekből, kitartásból, újrakezdésből kovácsolódó különleges sorsok és életutak rajzolódnak ki, melyek együttesen határozzák meg és mutatják be Csángótelep egykori mivoltát, társadalom- és gazdaságtörténetét.

---

15 Pozsony 1990, 100–102.

3.1 „Gyimesfelsőlokon születtem 1939-ben. 3 éves voltam, mikor 1942-be a szülők idetelepültek. Gyimesből azért jöttek el, mert nem volt semmijük. Itt erdei kaszálók voltak, ahol állattenyésztéssel tudtak foglalkozni.

Baczoni András volt az első telepes, a 30-as években telepedett ő oda, s akkor elmondta, hogy itt könnyebben meg lehet élni, s úgy jöttek egy pár család '42-be. Ki ahogy tudott, hajlékot építettek, a területet megvették. Négy hektár volt, amit a szüleim megvettek.

Én iskolába egy évet jártam, '52-be. A szülők vettek ábécéskönyvet, ceruzát s füzetet, s ők tanítottak. Írni-olvasni tudtam, III. osztályba jártam egy évet, akkor Pinti Ferenc volt a tanító. Utoljára 3 gyermek volt az iskolában, azután bezárták az iskolát, mert nem volt gyermek.

22 éves voltam, mikor elmentem, négy évet szolgáltam egy családnál Bukarestben. Főzni Bukarestben tanultam meg, háztartást végezni, gyermeket gondozni, ez volt a feladat. A fizetés 200 lej volt 1960–65 között.

Gyökeres növényeket meg lehetett termelni, rozsot, árpát kenyérgabonának, pityókát, egyebet nem, mert korán esik le a hóharmat. A gabonát lent megvettük, megőröltettük, s felvittük lisztként. Gyalog, nagyobb csomagot szekérral, kisebb csomagot háton. Róka, medve mindig volt, de nem támadtak rá az emberre.

A férjemmel gyermekkorunktól ismertük egymást. Közösén építettük a házat, az 1960-as években, de aztán eladtuk, s elköltöztünk az apósék házába.

Szerettem ott fenn, ott nőtem fel, de nehezebb volt ott az élet. Aztán az emberek leköltöztek. 1993-ban jöttünk le, mi voltunk az utolsók. Édesanyám maradt fenn utolsónak, de aztán *gút*¹⁶ érte, akkor lehoztuk, s még élt itt 3 hónapot.

A fiam a barátjával gondozza odafel a teheneket. A szénacsinálás régen 2 hónapot tartott, most a fiamék két nap alatt megcsinálták, lekaszálták, bérakták. Amíg tudok, géppel még valamit varrok, mellényt kötögetek a fiamnak. Van örököse a háznak.¹⁷

3.2 „Szüleim 1940-ben jöttek el Gyimesből, mert nem volt megélhetőség és nem volt hely. 1940–44-ben fiatalon költöztek ide, a gyimesi földet eladták, itt

16 Gút (tájnyelvi szó): gutaütés, agyvérzés, stroke.

17 Molnár Jánosné Tankó Terézia, 1939.

vettek földet és építettek. Nem sokat meséltek Gyimesről, s a rokonságot sem tartották a gyimesiekkel, én sosem jártam ott. A nagyszülőket nem ismertem, apám mesélt róluk, csak így emlékszem.

Hárman voltunk testvérek, mind itt születünk. A gyermekélet nehéz volt abból a szempontból, hogy nem volt villany, s messze volt a falu, 7 kilométer. Odafel az első iskola a mi házunkba volt, a tanító is ott lakott: én csak átléptem, és ott is voltam az iskolában. Az első tanító szentléleki volt, Pinti Ferenc. Apámék egy konyhát adtak oda, és ott lakott. Az iskolai berendezés mi volt: régi fajta kétülékes pad, fekete tábla, térkép, golyós számológép. Nem tanultunk tovább, mert a szülőknek nem volt módjuk rá, hogy fizessék a továbbtanulást, maradtunk négy osztállyal. Katona nem voltam, a fülemmel meg voltam operálva, nem hallottam.

A szüleim állattenyésztéssel foglalkoztak, nem volt fizetésük. Lovas szekérral jártak le vásárolni a faluba, nem volt rendes út, máskor lóháton hordták az élelmet.

16 évesen apámmal jártam dolgozni Brassóba a *sántierre*¹⁸, ott voltam 25 éves koromig. 25 évesen nősültem, az asszony 16 éves volt, dormányfalvi. A szülők összejárások voltak, apám adott apósomnak kaszálót, nyáron jöttek fel a Csángótelepre szénacsinalni, ott ismerkedtünk össze.

Apósom gyimesi, anyósom tiszta román volt. A feleségem nem tudott magyarul, én nem tudtam románul. A ferences atya esketett össze, nagy esküvő volt. A házasság után még 3 évet fenn laktunk, azután 1975-be jöttünk Esztelnekre, az apai ősbe lakni.

Később Polyánban dolgoztam a *S.M.T*-nél¹⁹, traktoristaként.

Öt gyermekünk és 6 unokánk van. Volt, hogy tettek megjegyzéseket a csángó származásra, de mi számba se vettük. A nagyobbik fiúnk haragudt, ha mondták neki, hogy hallgass, te csángó!

Népviselet csak a szülőknek volt. 1990 után cigányok megvették a régi festett tulipános bútrokat.”²⁰

18 Sántier (átvétel románból): építőtelep.

19 S. M. T. (román mozaikszó): Stațiunea de Mașini Tractoare, azaz Traktor- és Gépállomás.

20 Tankó József, 1946.

3.3 „Hevederorrán, Körösbérc alatt születtem. Eredetileg vasút volt, azon szállították le a fát, azon a helyen csak mi laktunk. Édesanyám torjai, édesapámék Gyimesből jöttek Kászonzba, s aztán költöztek Lóbércbe.

Az első beköltözők: Baczoni András, Baczoni János (apám), Tankó Péter. Azután jöttek: Tankó Imre, Bodor István, Molnár Géza, Tankó Fülöp, Timár Péter, Bodor Imre, Tankó Béla. Legkésőbb az Ambrusok költöztek fel, ők is Gyimesből jöttek. 25 házsám volt.

A rokonságot nem ismerem, nem jártam soha Gyimesben. Az idősek, amelyikek onnan jöttek, kihaltak, a fiatalok már nem tartották a rokonságot. Az ideköltözés szekérrel történt, tulipános ládába hozták, amijük volt. Itt csináltak asztalt, széket, ezt-azt.

Úgy mondják nekünk: csángók. Voltak, akik haragudtak emiatt. A település neve Csángófalú, azután lett későre Gyertyános. Gyertyánfa sincs, s mégis Gyertyánosnak nevezték. Úgy mondták, hogy megyünk a csángókhoz fel.

Temető fent is van a felsőknek, s akkor ide lent is, csak úgy elhanyagolódott, minden tönkre ment, még a helye sincs meg, a keresztek kitortek. Ott vannak eltemetve a halva született testvérek, édesanyám édesapja, s akkor még 4–5-ön vannak.

Édesanyám a borvíztöltődében dolgozott, ott talákoztak apámmal. Házasság után csordapásztorok voltak, sok állatjuk volt. Télen az erdőn fát vágtak, az erdésznek dolgoztak. Kicsi leányka voltam, s mentünk a bátyámmal ketten nyáron a csordával, vigyáztunk 80–90 tehénre. Sokszor elszalasztottuk a marhákot a kaszálókba, a lápszéleken etettünk, de sokszor megcsaptuk a kaszálókot.

Tankó Péteréknél volt az iskola, oda jártunk. Pászka, Kerezi Feri I. osztályban, Szentlélekről Pinti Feri, Elekes Balázs Kurtapatakról, III–IV-be ő tanított.

1960-ban építettek iskolát, úgy került fel Bálint Ibolya. A férje erdész volt. Volt, hogy a férje is felment, volt, hogy szekérrel hozták fel. Színdarabokat tanultunk, táncot, volt egy hegedűs s volt egy gardonos, aki zenélt. A fiatal házasok is játszottak a színdarabban, Szentgyörgyön is felléptünk. Csángós öltözetünk volt, jöttek a Gyimesből, s volt ilyen ruhájuk, elkértük kölcsönbe a csángóktól, nekünk nem volt saját. Volt, aki elment Gyimesbe, s onnan hozott férfi öltözeteket.

Az osztályban voltunk vagy 12-en. Hazafelé eljászdottuk az időt, későre értünk haza, s a tanítóbácsi jött, s mondta édesanyám: – Tanító úr, el kéne korábban engedni, mert lámpavilágnál nehezen tanulnak. Másnap a tanító likra szedett, hogy nem értünk haza.

1961-be elmentem, szolgáltam Kézdin s Kovásznán családoknál, utánam jött Pinti tanító bácsi, kerestek gyermek mellé, s elvittek. Kovásznán pedig állatorvos volt az asszonyom, a férje pedig gyermekorvos. A 16 évesnek megmagyarázták, mit csináljak: ételfőzés, bevásárlás, a leánykára ügyelni, hogy ne legyen egyedül otthon. Megmagyarázták, mit kell csináljak, ha nem, bémentem a szomszédba, s megkérdeztem, hogy ebbe mi jár s mi kell. A fizetség 150 lej volt hónapjára, s szállást, étkezést kaptam. A pénzt magamnak elvásároltam, elköltöttem staférungra – ágynemű, párna, paplanra. Aztán édesanyám beteg lett, s hazamentem.

Otthon nem volt akkora főzés, ünnepnapokon jobban főztünk, máskor pedig volt tejesmálé s túrósmálé. Édesanyám hetenként lejött, s vásárolt egyedül szekérral. Hozott aszaltszilvát, eldugta a padlásra, de mi megkerestük bátyámmal, s szedtük le azokat, mikor nem voltak honn. Csokoládét azt nem láttunk, gimbambuc, így mondták. Még én is jöttem le teli szekér fával.

24 éves voltam, mikor férjhez mentem. A férjemnek az első feleségétől volt egy kétéves leánya. 1981-be jöttünk le, a nagyobb fiam Esztelnekre járt iskolába, s örökké sírva ment el, a leányom is iskolai bentlakásban volt utoljára.

Akkor itt megvettünk egy nagy zsindelyes rossz házat, '81-ben építettük a csűr, s '83-ba a házat. Az állatokat lehoztuk, tavasszal felhajtottuk, odafel szénát csináltunk, ősszel jöttünk haza. 2005-ben villámcsapás miatt leégett a csűr. Fent nem adjuk el a házat, az unokák is feljárnak.”²¹

3.4 „Az erdőn születtem, odafent, Csángóföldön. A szülők Gyimesben születtek, Felsőlokon. Fiatalon kerültek ide, friss házások voltak, mikor ideköltöztek. Megélhetőség miatt jöttek el otthonról. Nagyapámék jöttek először, nagyapámnak volt kazánja, cséplőgépe, cirkulája, kőmalma is fenn a Csángótelepen. Az

21 Baczoni Károlyné Timár Teréz, 1947.

erdőn termeltek. Két hektár földön gazdálkodtak, volt szántó, kaszáló. Rozsot, zabot, árpát, pityókát is termeltek maguk és az állatok részére. Szekérrel jöttek le a hegyről vásárolni, *premandáztak*²², máskor gyalog, a hátikon vitték fel – anyám is a hátizsákkal gyalog.

A fakitermelés miatt csak szombaton jöttek haza. Eleinte két ember fűrészszel vágta a fát, azután alakult, került *druzbsza*²³, s azzal. Dormány felől jöttek a románok, ökrökkel húzták bé a fát az erdőről, vágta essze méterbe, az ökrökkel hordták bé. Csináltak kocsit, s ott hordták le Dormány felé a fát.

A háztartást a feleség végezte. A ház körül volt veteményes, udvar. Pénz az állateladásból jött. A borjút, disznót levágták, az öreg tehenet leadták. A húst lesütve tartósították, a tejből sajtot csináltak saját szükségletre. A gyermekek edessége cukorka, serbet, dzsem, pityókacukor, halva volt akkor.

Régebb nem volt kaszálógép, kézzel, éjjel még a holdvilágon is kaszáltunk, hazajöttünk az iskolából, s mentünk fel, hogy segítsünk apáméknak. Sokat nem ültek a tanítók, egyik jött a másik ment. Bálint Ibolya volt a legtöbbet, télen is járt fel. Egyes lovunk volt kocsiszánnal, mint gyermekek szeretünk szánkázni, jöttünk elejibe a tetőre, felültettük, felvittük, s mikor jött haza, szombaton, akkor lehoztuk a tetőig. A fel-le utazás szekérrel 2 órát tartott.

Vakációba a gyermekek etették a teheneket az erdőbe, elég messze elmerészkedtünk, még sötétbe is kerestük az elmaradt teheneket. Volt úgy, hogy a tehen az erdőn megbornyúzott, másnap a bornyúval jött haza.

A kollektív alatt összeírták az állatokat. Apám magyarázta, hogy voltak kecskéink, a csűrbe széna volt berakva, a csűr földjére s az istálló fölé, a kecskék járogattak oda bé. Mikor jöttek összeírni, apám béengedte a kecskéket, azok felszökdöstek az istálló fölé, ott rágogattak, csendbe voltak, s nem írták fel. Mikor elmentek, akkor engedte ki.

Az állatokat le kellett szerződni, ahogy telt az idő, nem szabadott vágni. Kezdett nehéz lenni az élet, szigorodott a helyzet, és az emberek kezdtek lekötözni a faluba. Lebontották a házat, lehozták, s lent újraépítették. Voltak nézet-

22 Premandázás/prémondázás (átvétel románból): a heti ételmiszer-fejadag felvétele.

23 Druzbsza (átvétel románból): láncfűrész.

eltérések a csángók és a mások között, de a csángó családok közt is volt rivalizálás. A népviselet még egy darabig megmaradt.

Dolgos emberek voltak, jó szakemberek voltak a csángók között. Apámék, ahogy kezdett megszűnni a munka, elkerültek Brassóba, a sántieren dolgoztak, ritkán jártak haza.

Azok, akik korábban erdómunkások voltak, azok tovább folytatták a gazdaságot, lent kész lakást vettek, a fenti megmaradt. Nyáron fent voltak az állatokkal, télire lejöttek az állatokkal együtt a faluba. A fiatalok már nem maradtak fent, szakiskolába mentek, s már nem mentek vissza a telepre.”²⁴

3.5 „Szüleim Gyimesközéplokról érkeztek 1944-ben, de mindenki onnan jött, aki ott fent lakott. A háború idején az erdőben s itt-ott laktak, s azután építettek, s jöttek a többiek is. Legtöbb 23 család volt ott fent. A házakat 1944 után építették, nem volt ott semmi. Mindenkinek volt külön kútja, a víz minősége nem volt egyforma. A háború miatt jöttek el Gyimesből, nagy szegénység volt. Gyalog jártak Kásznonon keresztül, ismerték az utat, a borvizet is onnan hordták.

A férfiak az erdőn dolgoztak, Dormány felé jártak le Veresvízen. Az aszsonyok rendezték az állatgondozást, nevelték a gyermekeket, termelték a kendert, tilolták, szőttek-fontak. A húst megtermelték maguknak: tehént, disznót, tyúkot mindenki tartott. Pénz az állatok eladásából került, de erdei gyümölcsöt, gombát is szedtek, ezt leadták, s jó pénzt kaptak belőle. Szerre jöttek le vásárolni minden családnak, az egész falunak, lovasszekérrel vitték fel egy héten egyszer.

Az erdőkitermelés akkor is szigorú volt, nem lehetett szabadon gazdálkodni. Aztán nagyapám vett gőzgépet, gőzgéppel hajtatták meg a cséplőgépet, a *cirkulát*²⁵, később apám dízelmotort szerzett.

A fenti világ neve eleinte Csángótelep volt, majd a Gyertyános nevet kapta. A három osztályt ott fent jártam, a negyediket Polyánban. Ötödiktől itt jártunk Esztelneken, az öregek befogadtak, mindenkinek került valaki, aki befogadta, az ösztöndíjból kifizettük a kovártélyt.

24 Tankó Kálmán, 1953.

25 Cirkula (latinból, többszörös közvetítéssel): kőfűrész.

Régen a fentiek csak egymás között házasodtak. Nekem egy rend dédnagyapám s dédnagyanyám volt – másnak kettő: ez hogy lehet? – Hát édesapám és édesanyám unokatestvérek voltak. Nagy lakodalmakat tartottak, az ifjú pár az utóbbi évtizedekben főleg használati cikkeket kapott ajándékba.

A házak távol voltak egymástól, de azért télen esténként jártak egymáshoz. Vasárnapokon, ünnepnapokon összegyűltünk, színdarabot tanultunk Bálint Ibolya tanítónénivel. Zenekar is volt odavalósi zenészekkel, hegedű, gardon volt a hangszer. Még *ringlispír*²⁶ is csináltak saját kezűleg: egy jó vastag fát beleástak a földbe, tetejére egyet keresztül, egy nagy szeggel lefogatták, s mint a hintának, két felől láncot köttek s húzták körbe-körbe.

A falusiak szerették a fenti embereket. Hátrányos megkülönböztetés régebb nem volt, de most már van. Mikor nősültem, elköttek az utat, s volt ilyen, hogy nem engedjük be a faluba.

1962 után a földeket elvették, s a fiatalok elmentek, ez volt az oka, hogy elnéptelenedett a falu. A fiataloknak nem volt megélhetőségi lehetőség, ezért leköltöztek a faluba, utána az öregek is lejöttek. Lent telket vásároltak, és itt építettek. Ahhoz, hogy kapjanak lent építkezési engedélyt, a fenti háznak felét le kellett bontani.

A férfiak odafel még késsel borotválkoztak, amit nadrágszíjon fentek. A régi viseletet megtartották, de nem mindenki viselte. A gyimesi kapcsolat végleg megszakadt.”²⁷

3.6 „Csángótelepen születtem. Anyámék Gyimesfelsőlokról származtak mind a ketten, 1944-be jöttek ide. Gazdálkodással foglalkoztak, erdőmunkásként dolgoztak.

Az I–IV. osztályt a telepen jártam, Bálint Ibolya volt a tanítónéni. Esztelneken lakott, hétfőn jött, szombaton ment haza, szerette itt a telepen. Összevont osztály volt 10–11 gyermekkel. Az osztályteremben gázlámpával világítottunk. Az iskola most is megvan, be van kerítve. Az V–VIII. osztályt Esztelneken végeztem.

26 Ringlispír/ringlispíl (átvétel németből): körhinta.

27 Tankó László, 1958. Tankó Kálmán, 1953 testvére.

Az iskola volt a központ, oda gyűltünk össze mulatozni, volt hegedű és gordonka muzsika. Nagy lakodalmakat tartottak, volt, hogy a legény és a leány is fenti születésű volt. Lakodalom, keresztelők alkalmából az asszonyok kalákába jártak főzni.

A pap minden vasárnap feljött. A temetőbe kb. 10 sír lehet, akik Gyimesből jöttek, és itt haltak meg.

5–6 hektár földön gazdálkodtak, a megvásárolt földeket a lentiek adták el. Az udvaron ház, csűr, disznópajta, kemence, favágószín volt építve. Minden családnak külön kútja volt.

Tíz éves korom óta kaszálók. Fát az erdőből gyűjtöttük. Pénz az állatok eladásából volt. Kerti veteményt, murkot, zöldséget, krumplit termeltek. Minden héten valaki lejött egyszer-kétszer bevásárolni. Édességhez, gyümölcshez nehezen juttunk hozzá, a lentiek sokszor adtak gyümölcsöt.

A legnépesebb 30 házsám volt. 1962 után a fiatalok elmentek. A földeket elvették, ez volt az oka, hogy elnéptelenedett a falu. Mi 1971-be költöztünk le ide, a kollektív elvett a földekből, kicsi föld maradt, csak az maradt, ami be volt kerítve. Az öreg szülők már nyugdíjasok voltak, s ők is lejöttek, mert mi már munkába jártunk ide le Kézdire, odafenn már nem volt megélhetőség.

Három gyermekem van, járnak odafel, de esztelnekinek tartják magukat. A fenti házat, kerítéseket rendszeresen javítottuk. Idegenek is vettek meg házakat hétvégi házaknak.

Nem volt nagy különbség a családok között. Egyik a másiknak segítettek, kaszálni is kalákába jártak. Az öreg szülőknek még volt népviseletük, de nekünk már az sem.”²⁸

3.7 „A tanítóképzőt Székelyudvarhelyen végeztem 1948-ban, akkor szűnt meg a képző. Akkor volt egy törvény, hogy a kulákok nem szabad tanítsanak. S kitettek engem a tanügyből. A szövetkezetrél dolgozott a férjem, erdész volt, s akkor én is odakerültem négy évet, s a négy év után megkaptam a tanítói állást.

28 Tankó Ernő, 1954.

Csángótelepen először 4 évet tanítottam, 1962–1966 között, s akkor eljöttem Csángótelepről. Nem tudtuk, hogy a titulár poszt²⁹ megszűnik. S akkor nem volt mit csináljak, hogy visszakapjam a titulár posztot, újra elmentem a Csángótelepre 1972-ben. Én télen hazajártam, két-három hetente lejöttem, s itthon is a háztartást vezettem. Ha esett, ha havazott, menni kellett. 1977-ben jöttem le végleg. Utána Esztelneken még 7 évet tanítottam, s innen mentem nyugdíjba 1984-ben. Akkor töltöttem be az 55-öt, úgy, hogy nem volt megszakadás, s mentem is nyugdíjba.

I–IV. osztály közötti gyermekeket tanítottam ott fent. Az első évben 15 gyermek volt. A fiúcskák inkább gyengébbek voltak a tanulásba, a leánykák inkább jobbak. Olyan nagy dolgot nem csináltunk: tanultunk, voltunk fellépni karénekkal is, voltunk táncdalfesztiválra is. Az énekek, táncok az övék voltak, ők az ők stílusukat s mindent tudtak, csak a fegyelmet kellett tartani, s megmondani mégis, hogy hogy. Én voltam a tanító. Volt saját viseletük, de aztán azt is eladták, mire észrevettük.

A férfiak jártak az erdőbe, fát döntöttek, s az asszonyok a gyermekeket nevelték, teheneket, tyúkot, pulykát, disznót tartottak, csinálták a vaját, sajtot, ez volt a táplálék. Itt lent – Esztelneken – kapták a kenyeret, cukrot, málélisztet jegyre. Pénzüik abból volt, amit ők eladtak. Szép lakásuk volt. Jó lelkűek voltak, s tiszták. A pap feljárt keresztelni. Az én időmben 24 házsám volt, olyan 90 forma lélekszámmal. A népszámláláskor mindig beírták, hogy csángómagyar.

Jó is volt, s nehéz volt, aki benne volt, csak az tudja.”³⁰

29 Titulár poszt (átvétel románból): címzetes állás.

30 Bálint Ibolya, 1929. Bálint Ibolya (1929–2021) tanítónővel élete utolsó fél évében sikerült interjút készíteni esztelneki otthonában. Ő volt Csángótelep gyermekeinek az oktatását a leghosszabb ideig, 11 évig ellátó tanügyi káder.

4. Csángótelep az egyházi anyakönyvek szerint

A gyimesi csángók számára a nyelv mellett a római katolikus vallás a legfontosabb identifikációs tényező. Az Esztelnek fölötti havasra történő letelepedésükkel ugyan elveszítették a rendszeres templomlátogatás és szervezett vallásgyakorlás lehetőségét, ám a nagyobb ünnepeken és az emberi élet jelentősebb fordulóin kivétel nélkül megszervezték a papi jelenlétet: vagy ők jöttek le a faluba, vagy a papot szállították fel helyszíni szolgálatra. Csángótelep lakói az esztelneki római katolikus plébános, ritkábban a zárdában élő ferences atya szolgálatait vették igénybe. Keresztelési, házassági és elhalálozási adataikat ezért az esztelneki plébánián őrzött matrikulák őrzik. Kutatásunkban a személyi/ családi vonatkozások mellett azért kaptak nagy szerepet az anyakönyvek, mert azokban a hivatalos iratokban kísérlik meg először a helybéliek megnevezni a településük határában kialakuló kolóniát – egyre egyértelműbb és következetesebb módon. Az alábbiakban tehát az anyakönyvekből megismerhető adatokon keresztül a Csángóteleppel kapcsolatos névtani és demográfiai jelenségeket vesszük számba.

4.1 *Matricula baptisatorum*

Az esztelneki katolikus plébánián vezetett keresztelési anyakönyv³¹ adatai alapján a következő demográfiai ív rajzolódik ki:

Az első gyimesiek megtelepedését követően az 1940-es években a hegyen lakó családokban 7 gyermek született. 1942-ben Tankó András születési helyeként még Esztelneket jegyezték fel, majd 1945-ben Baczoni Ferencet *Esztelnek* – *Heveder* lakhellyel írták be. Az ugyanebben az esztendőben megkeresztelt Tankó András *Esztelnek* Ø lakhellyel rendelkezett.

31 *Matricula baptisatorum 1929–*. Római Katolikus Plébánia, Esztelnek.

A következő évek anyakönyvi bejegyzései során a plébánosnak improvizálnia kellett ahhoz, hogy megkülönböztesse a Gyimesből érkezett és a hegyen lakó híveit a faluban élőkétől. A fentebb közölt interjúban megszólaló Baczoni Károlyné Timár Teréziát 1947-ben szintén *Esztelnek* Ø lakhelyel jegyezték.

Az 1950-es évek elején a Tankó és Bodor családokban több gyermek született, őket esztelneki lakhelyüként tüntette fel a plébános. *Csángófalva* neve 1958-ban jelent meg első ízben az anyakönyvben, Tankó Fülöp és Péter újszülött ikrek lakhelyeként. A következő években a Timár, Ambrus, Bilibók családok kereszteltek gyermeket, lakhelyként hol *Csángófalva*, hol *Csángófalva* néven jegyezték be a telepet. Az 1950-es években 8 csángótelepi gyermeket kereszteltek meg.

1960-ban Bodor Terézia *Csángófalva* nr. 0 házszám alatt született.

1966-ban új településnév bukkant fel az anyakönyvben: *Gyertyános*. Tankó Albert szülőfaluja ekkor *Esztelnek – Gyertyános* formában került rögzítésre. Az 1960-as években – amikor a telep népessége elérte a demográfiai csúcspontot – 20 gyermeket kereszteltek, ebből 9 Csángófalva, 11 Gyertyános településen lakott.

Az 1970-es években a születések száma az elvándorlással arányosan csökkent: már csak 6 gyermeket kereszteltek Molnár, Tankó vagy Baczoni család-névvel, Esztelnek vagy Gyertyános születési hellyel. Az 1980-as években már csak egyetlen újszülöttet kereszteltek Csángótelepen.

Összesítve a fentieket: az Esztelnek fölötti havason élő családok kötelékében az 1940–1990 közötti fél évszázadban 42 gyermeket kereszteltek meg. Az 1960-as évektől kezdődő, majd az 1970-es években felgyorsuló elvándorlás, népességvesztés mértékét jól jelzi az ezekben az évtizedekben keresztelt gyermekek hovatarozása. A Csángótelepen előforduló családneveket viselő csecsemőket egyre többször immár kurtapataki, esztelneki, kézdívasárhelyi, brassói lakhelyű szülők „hozták haza” a keresztség felvételére.

A gyimesi kirajzás az esztelneki katolikus plébánia keresztelési anyakönyvét a tárgyalt időszakban legalább 86 fővel gyarapította, ebből 42 fő odafent, a telepen született.

4.2 *Matricula copulatorum*

A katolikus plébánia házassági anyakönyvei³² az 1957–1988 közötti időszakból tartalmazznak csángótelepi vonatkozású információkat.

Az 1957-ben összeadott első csángó pár tagjai Gyimesközéplokon, és Csügésen születtek, házasságuk évében mindketten 23 évesek voltak. 1958-ban két esküvőre került sor: az egyik pár tagjai Gyimesfelsőlokon és Csügésen születtek, 23 és 17 évesek; a másik pár Gyimesfelsőlokon és Illyefalván született, 21 és 22 évesek voltak egybekelésük évében.

1961-ben dormánfalvi és gyimesfelsőlaki, görög keleti és római katolikus 24 és 20 évesek keltek egybe, s ugyanabban az évben csügési és gyimesközéploki 24 és 23 évesek is megesküdtek. 1963-ban került sor az első olyan esküvőre, amelyen 16 éves korában férjhez ment az első, Csángófaluban született hajadon, egy 24 éves csügési férjhez. Ugyanabban az esztendőben egybekelt még egy Gyimesbükkön és Gyimesközéplokon született, 27 és 25 évesekből álló ifjú pár is. 1969-ben egy Csikbánkfalván és Csomortánban született, Csángótelepre költözött, 23 és 21 évesekből álló ifjú pár esküdt meg katolikus szertartás szerint, s ebben az évben kelt egybe egy Kézdivásárhelyen és Gyertyánosban született, 23 és 21 éves fiatal pár is.

1970-ben egy gyimesfelsőlaki 35 éves férfi vett feleségül egy Gyertyánosban született 18 éves lányt, s ebben az esztendőben került sor két gyimesközéploki születésű 34 és 33 éves fiatal egybekelésére is. 1972-ben gyertyánosi 24 éves férfi a Bákó megyei Újfaluból hozott magának 20 éves – moldvai csángó – feleséget. Hosszú kihagyást követően 1988-ban került sor az utolsó esküvőre: 29 éves kászonyjakabfalvi férfi vette feleségül Gyertyánosban született 25 éves menyasszonyát.

Harmincegy esztendő alatt tehát összesen 13 házasság kötöttett gyertyánosi lakhelyű fiatal részvételével, ezek közül 4 olyan esküvő volt, amelyben Gyertyánosban született lányt vettek feleségül.

32 *Matricula copulatorum I-II*. Római Katolikus Plébánia, Esztelnek.

4.3 *Matricula defunctorum*

Az elhalálozási anyakönyv³³ bejegyzései szerint az Esztelnek fölötti tanyavilág sem úszhatta meg, hogy a keresztelők és esküvők mellett az emberélet utolsó fordulópontjára, a halálra ne kerüljön sor.

1948-ban még Esztelneken temették el a Gyimesfelsőlokon született, 66 éves korában elhunyt Balla Barbarát. 1957-ben a Bodor család által elveszített 4 hónapos Andrást szintén az esztelneki katolikus temetőben helyezték örök nyugalomra.

Az 1940-es években odafent is temetőkertet nyitottak, s itt helyezték örök nyugalomra az első betelepülőként érkező Baczoni Andrást – akit 1944-ben egy asszony miatt bajonéttal halálra szúrt egy katona –, és ide temették később a feleségét is. 1961-ben mellettük került elhantolásra egy gyimesfelsőlaki születésű, krónikus vesegyulladás következtében elhunyt 60 éves asszony, Tankó Anna is. 1963-ban a sírkert újabb hanttal gyarapodott: a Gyimesfelsőlokon született Ambrus Borbála a matrikula szerint heveny májsorvadásban, gombamérgezés következtében hunyt el, 21 éves korában. 1969-ben a gyimesközéploki születésű Molnár Géza akasztotta fel magát, 63 évesen, miután nem tudta ágyhoz kötött betegségét elviselni, feldolgozni.

1958-ban Gyertyános egy másik patakában, a *Tankók felől* is temettek. A Tankó család 3 nap eltéréssel veszítette el 6 hónapos ikreit, Fülöpöt és Pétert, akikért Csángófalva új temetőkertjében fohászkodott a plébános. 1960-ban az agyvérzésben elhunyt, Gyimesfelsőlokon született 67 éves Tankó Barbarát hantolták el odafent. 1971-ben a gyimesfelsőlaki Baczoni Jánost 77 éves korában agyvérzés vitte el. 1972-ben a gyomorrák következtében elhunyt 64 éves Ambrus Imrének adtak végtisztességet, s ugyanott temették el 1973-ban a 63 éves korában érszűkületben meghalt Tankó Fülöpöt is.

Összegezve: az esztelneki katolikus plébános által vezetett halotti anyakönyv szerint Csángófalva két sírkertjében 11 elhunyt nyugszik.

---

33 *Matricula defunctorum 1946–1976*. Római Katolikus Plébánia, Esztelnek.

5. Csángótelep a hivatalos cenzusok szerint

A hivatalos népszámlálás adatai szerint a település állandó lakosság száma a következők szerint alakult: 1956: 63 fő, 1966: 76 fő (magyar), 1977: 45 fő (ebből 28 román, 17 magyar), 1992: 4 fő (ebből 3 román, 1 magyar), 2002: nincs állandó lakosa a falunak, 2011: 3 lakos (magyar).³⁴

A kézdiszentkereszti polgármesteri hivatal levéltárában őrzött, az 1971–1975-ös évekre szóló gazdasági összeírás³⁵ értékes és mindmáig a legteljesebb adatokkal szolgál Csángótelep egykori gazdasági potenciálja felméréséhez. A családlapos felmérés a háztartásban együtt élő családtagok nevét, születési idejét, ritkán foglalkozását is jelzik; a birtokolt földterület típusait és mennyiségét, a háziállat-állomány összetételét, a ház és egyéb épületek főbb adatait – mikor, miből építették, hasznos felülete, valamint a szocialista fejlődés mértékét mutató tartós ipari cikkekkel való ellátottságot rögzíti – ez utóbbi kategória azonban valamennyi családnál üresen maradt, egyetlen kerékpár került listára.

Az adatok összesítésével kirajzolható Csángótelep egykori, a hivatalos államapparátus által látott képe.³⁶ Eszerint az adott periódusban egyidejűleg 20 lakóház 27 háztartásában 93 személy élt. Az összlakosságot a következő családok tették ki: a legnépesebbek a Tankó családnevűek 41 taggal, őket a Bodor (15 fő), az Ambrus (13 személy), a Baczoni (9 fő), a Molnár (8 fő) és a Timár (5 fő) követte, a listára 1–1 személyt jegyeztek László és a Fodor családnévvel. A

34 Varga E. é. n. A népszámlálások adatfelvételére általánosan jellemző volt az erőszakos elrománosításra törekvő szocialista éraban, hogy adott térségben, közösségben a kérdezőbiztosok önkényesen jelölték meg a megkérdezett etnikai hovatartozását. Csángótelep lakossága lényegében az első telepestől számítva gyimesi csángómagyar, melybe csupán néhány román származású személy – jellemzően nők – került be házasság útján, s a későbbiekben nyelvileg asszimilálódott a csángó közösségbe.

35 Consiliul Popular al Comunei Poian, satul Cărpineni: *Registru agricol pe anii 1971–1975*. Vol. IX.

36 Az interjúk némelyikéből kiviláglik, hogy az állatok összeírásánál és a leadási kvóták betartásánál, ha lehetőség adódott, érvényre jutott a gazdák igazságérzete és magához való esze.

legnépesebb családok is a Tankók közül kerültek ki: két háztartásban is találunk 8–8 személyt – a két szülő mellett hat gyermeket.

A kizárólag fából épült, zsindeffel fedett 20 lakóház mellett 17 fából készült, zsindelezett istálló szolgálta a vagyont képviselő nagyállatállományt, mely adott időmetszetben 49 tehénből és 20 lóból állt, ezek mellett a csángó gazdák számos sertést, juhot, kevés kecskét, nyulat, méhcsaládot is tartottak. A lovak viszonylag magas száma ellenére szembetűnő, hogy csak 3 szekér került bevallásra, olyan körülmények között, hogy a telep megközelítése, élelmiszerral, takarmánnyal és áruval történő ellátása a fent lakók számára csak gyalog, lóháton vagy szekérrel volt lehetséges. Csángótelep lakosságának magántulajdonába összesen 37,36 hektár terület tartozott. A birtok mérete szerinti összehasonlításban a legvagyonosabb gazda Tankó János Imre 62 éves családfő volt 7,71 hektár földdel – nagy része kaszáló, ezen kívül volt 10 tehene és 2 lova. A mérleg ellentétes oldalán Fodor Borbála 80 éves egyedül élő asszonyt találjuk, akinek a nevéen mindössze 0,05 hektár földterület és egy 12 négyzetméteres lakóház volt, állatokat nem tartott. Az összeírás *egyéb* jelzésű rovatába került földterület kertet és udvart jelöl.

A családi gazdaságokra jutó földbirtok mennyisége az összeírás 4 évében szinte egyáltalán nem változott, de az 1973–74-es állapot eléggé hiányos a családok egy része esetében. Bevégtetlen, hiányos felmérésre is gondolhatunk, de valószínűbb az, hogy a családok elköltözésének egyik hullámát látjuk kibontakozni az 1970-es évek elején.

6. Összefoglalás

A gyimesiek terjeszkedése révén a 20. században több *csángótelep* is kialakult Csíkban, Gyergyóban, Szilágyságban, Mezőségen, Háromszéken.³⁷ Az 1935-ben megjelent első telepes nyomán szűk évtized leforgása alatt Csángótelep fiatal, életerős családokkal, bőséges gyermekáldással virágzó tanyavilággá – sőt,

37 Bárány 2004, 95.

külön postai irányítószámmal rendelkező faluvá³⁸ nőtte ki magát. 1966-tól az esztelneki katolikus pap már Gyertyános néven vezette adatlapjait. A hivatalos népszámlálás adatai szerint erre az időszakra, az 1960-as évekre esik a telep demográfiai csúcsa, 76 állandó magyar lakóval.³⁹ Láthattuk, hogy a részletesebb mezőgazdasági összeírás során még az 1970-es évek elején is 93 fő adatait vették fel. Nem csoda, hogy valamennyi visszaemlékező, egykori lakos is más-más ház- és népességszámot ad meg, hiszen az erdei vágterek, a havasi legelők és völgybéli falvak megélhetési lehetőségei közt lavírozó csángótelepi lakosságot, és a hozzájuk csatlakozott moldvai, gyimesi és háromszéki idénymunkások hovatarozását sokszor még a tanyavilág lakói sem tudták egyértelműen meghatározni. Sajátos módon éppen ezekben az években kezdődött meg az elvándorlás, hiszen az itt született fiatal nemzedék már továbbtanulási szándékkal előbb a szomszédos Esztelneken és Polyánban, majd kézdivásárhelyi, sepsiszentgyörgyi és brassói szakiskolákban készült fel az állami ipari szektorban kizemelt munkahelyekre. Döntésük az adott korszak lehetőségei mentén alakult: az állami gazdaságok és városi gyártelepek ekkor kezdték feltölteni állományukat betanított munkásokkal. A háromszéki falvak fiataljai mellett a világra nyitott Csángótelep új generációja is részt követelt a fejlődő világ javaiból, melynek egy-egy markáns szeletét a továbbra is kiáramló gyimesi patak völgyek népessége bírta.⁴⁰

A kirajzás ívétől függetlenül közös a Gyimesből származó csángótelepi és háromszéki családokra, hogy az új otthont kereső generációtól született fiatal nemzedék teljesen elszakad nagyszülei hazájától, a beilleszkedés érdekében tett erőfeszítéseik pedig lelkük legbelsőbb rétegeibe szorítják a csángó származástudatot. Mint ahogy a 20. század első felében Gyimes, úgy a 20. század második felében Csángótelep is kibocsátó közösséggé vált. Az innen elköltöztek egy

38 A Román Szocialista Köztársaságban 1974-ben vezették be a postai irányítószámokat. 1975-ben a *Megyei Tükör* is a lakosság tudomására hozta a Kovászna megyei kódokat. Ezek között találjuk Gyertyánost a 4090-es számmal. Lásd: Postai irányítószámok bevezetése. *Megyei Tükör*, 1975. január 31., 1289. szám, 7.

39 <http://nepszamlalas.adatbank.ro/?pg=etnikai&id=154>.

40 Bővebben lásd a Csángótelep/Gyertyános témájú megjelent cikkeket, az általunk eddig megismert teljesség igényével: Czegő 1970.; Czegő 1982.; Tófalvi 1974.; Magyarai 1977.; Pozsony 1987.; Pozsony 1990.; Sylvester 1993., 2000.; Lackovits 1995.; B. Kovács 2000.; Mózes 2001.

része napjainkban a hegylábi falvakban keresi boldogulását, míg a fiatalabbak – szüleik, nagyszüleik nyomdokán járva – új otthon építenek Magyarország, Németország, Dánia, Izrael, Kanada, az Amerikai Egyesült Államok és Ausztrália sokat ígérő földjén.

Csángótelep első telepese 1935-ben érkezett, utolsó lakója 1996-ban távozott a havasról. A gyimesi csángók átmenetinek bizonyult háromszéki telepelye organikus, önállóan szervezett módon 61 évet állt fenn.

HIVATKOZOTT IRODALOM

- B. Kovács 2000.** B. Kovács András: Csángótelepi kísérlet. *Háromszék*, 2000. febr. 8., 9. (12. évf., 2873., 2874. sz.)
- Bárth 2004.** Bárth János: *Úz-völgyi magyarok. Településnéprajzi és népesedéstörténeti tanulmány.* Bárth Társadalomtudományi BT, Kecskemét, 2004.
- Czegő 1970.** Czegő Zoltán: A névtelen tanya (I–IV). *Megyei Tükör*, 1970. okt. 18., 25.; nov. 3., 8. (3. évf., 151., 157., 163., 169. sz.)
- Czegő 1982.** Czegő Zoltán: A névtelen tanya. In: Czegő Zoltán (szerk.): *Kapu-állító II. Antológia.* Sepsiszentgyörgy, 107–118.
- Lackovits 1995.** Lackovits Emőke: Csángók tanyája a havason. In: Lukács László (szerk.): *Íme az én népem. Lackovits Emőke – Lukács László – Varró Ágnes előadásai a Magyar Rádió „Kis magyar néprajz” sorozatából (1984–1990).* (A Szent István Király Múzeum Közleményei B. 40.) Székesfehérvár, 1995. 62–64.
- Magyari 1977.** Magyari Lajos: Fent, Lassúágnál... *Megyei Tükör*, 1977. március 1. (10. évf., 1591. sz.)
- Mózes 2001.** Mózes László: Ősz a Lassúágban. *Háromszék*, 2001. október 3. (13. évf., 3379. sz.)
- Pozsony 1987.** Pozsony Ferenc: Természetközponitú világ. *TETT*, 1987/2, 11. évf., 42. sz., 75–78.
- Pozsony 1990.** Pozsony Ferenc: Gyertyános – egy Gyimesből kirajzolt település. *Honismeret*, 1990. (18. évf.) 5–6., 100–102.
- Sylvester 1993.** Sylvester Lajos: Gyújtunk gyertyát Gyertyánosnak. *Háromszék*, 1993. július 3. (5. évf., 910. sz.)
- Sylvester 2000.** Sylvester Lajos: Él ez a falu. *Háromszék*, 2000. február 15. (12. évf., 2879. sz.)
- Tófalvi 1974.** Tófalvi Zoltán: Gyertyános tanítónője visszatért. *Dolgozó Nő – Családi Tükör*, XXX. évf. (1974) 3. sz., 98.
- Vámszer 1977a.** Vámszer Géza: A gyimesi csángók. In: Vámszer Géza: *Életforma és anyagi műveltség. Néprajzi dolgozatok, gyűjtések, adatok (1930–1975).* Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1977. 194–199.

Vámszer 1977b. Vámszer Géza: A csíki juhászat, In: Vámszer Géza: *Életforma és anyagi műveltség. Néprajzi dolgozatok, gyűjtések, adatok (1930–1975)*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1977. 55–99.

Varga E. é. n. Varga E. Árpád: *Erdély etnikai és felekezeti statisztikája 1852–2011*.

<http://nepszamlalas.adatbank.ro/?pg=etnikai&id=154> Utolsó letöltés: 2021. 04. 27.

Society and culture of Csángótelep

ABSTRACT: In the 1930s, at the junction of the Kászón and Felsőháromszék Mountains (today: Caşin and Vrancea Mountains, Romania) 10-12 km up in the mountains from Esztelnek, settled on the upper, mountainous edge of the Felsőháromszék Basin, where gentlemen used to go hunting only in fine weather, Csángó families, on their way from the overpopulated valleys of the Gyimes region (today: Ghimeş, Romania) found a part of the mountain that seemed suitable for settlement. In the 1930s and 1940s, the owners living in the Székely (Szekler) villages below were still happy to sell their remote, inaccessible reapers, their marshy, swampy, shaley places, which grew grass, fur grass or nothing at all this godforsaken area, cut off by the Torok, Lassúág and Székely út streams, and more than 1000 metres above sea level. These lands were bought up cheaply by 'newcomers' from Gyimes looking for a home, in the hope of a better life. The first settlers from Gyimesfelsőlok, András Baczoni and János Baczoni Sr., who arrived in 1935, 'issued' the 'birth certificate' of the farmstead in the mountain, creating the smallest settlement in Kovászna County (today: Covasna, Romania), Csángótelep, which for six decades had its own permanent residents, just across the watershed from where the streams already flow towards Moldavia into the wide river Úz.

KEYWORDS: Csángó, exodus, Gyimes, herding, village foundation

MELLÉKLET*

---

* A fényképek a szerző felvételei.

1. kép. Csángótelep látképe a távolból

2. kép. Nyári szállás a Lassúágban

3. kép. Legelő borjak a lópban

4. kép. Lakatlanná vált ház

5. kép. Elvadult sírkert Csángótelepen